

II. CIVILINĖ TEISĖ

SPECIALŪS KREDITORIAUS INTERESŲ GYNIMO BŪDAI SUTARTINIUOSE SANTYKIUOSE

Doc. dr. Dangutė Ambrasienė

Solveiga Cirtautienė

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Gynėjų g. 6
Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedra
Ateities g. 20
Telefonai 262 77 63, 262 05 16
Elektroninis paštas d.ambrasiene@tic.lt; s.cirtautiene@tic.lt

Pateikta 2003 m. vasario 14 d.

Parengta spausdinti 2003 m. balandžio 4 d.

*Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedros vedėjas
dr. Virgilijus Valančius ir šios katedros docentas dr. Vigintas Višinskis*

S a n t r a u k a

Civiliniame kodekse (toliau – CK) yra daug nuostatų, skirtų kreditoriaus interesų gynimui sutartiniuose santykiuose: nuostolių atlyginimas, palūkanų, delspinigių skaičiavimas, prievolių įvykdymo užtikrinimo priemonės, kreditoriaus teisė sustabdyti prievolės vykdymą ir pan. Straipsnyje nagrinėjami trys iš esmės nauji kreditoriaus interesų gynimo būdai, 2000 m. CK išskirti į atskirą 6 kn. IV skyrių, pavadintą „Kreditoriaus interesų gynimas“, kurių tinkamas taikymas ir aiškinimas turi didelės reikšmės tiek teisės teorijai, tiek praktikai. Tai Actio Pauliana (kreditoriaus teisė ginčyti skolininko sudarytus sandorius), netiesioginis ieškinys ir sulaikymo teisė. Netiesioginis ieškinys – naujas institutas. Actio Pauliana institutą jau numatė 1964 m. CK 57¹ straipsnis, tačiau šiuo straipsniu CK buvo papildytas tik 1998 m. birželio 11 d. įstatymu. Sulaikymo teisė, kaip vientisas bendras institutas, taip pat naujai įtvirtintas 2000 m. CK.

Tai yra specialūs gynimo būdai, papildoma priemonė kreditoriui ginti savo teises, pasireiškianti tam tikra specifika. Šiame straipsnyje bus aptarti pagrindiniai teoriniai bei praktiniai minėto instituto aspektai, jo reikšmė, teisinio reglamentavimo ypatumai bei analizuojama susiklosčiusi teisminė praktika.

Actio Pauliana

Actio Pauliana instituto įtvirtinimą lėmė būtinumas užkirsti kelią nesąžiningiems skolininkams, vengiantiems prievolių įvykdymo, išieškojimo nukreipimo į jiems priklausantį turtą, kurį skolininkai perleidžia kitiems asmenims (dažniausiai savo sutuoktiniams, giminėms, kitiems asmenims).

Actio Pauliana – tai teisė ginčyti skolininko sudarytus sandorius, kurių jis sudaryti neprivalėjo, jeigu šie sandoriai pažeidžia kreditoriaus teises, o skolininkas apie tai žinojo ar turėjo žinoti.

Tarpukario Lietuvoje 1931 m. buvo priimtas Kreditoriams kenksmingų skolininko aktų ginčijimo įstatymas. Jis reglamentavo skolininko sudarytų sutarčių ir kitokių aktų pripažinimą negaliojančiais kreditoriaus reikalavimu, jeigu jie pažeidžia kreditoriaus interesus. Būtent šio

įstatymo pagrindu buvo parengtas ir senojo CK 57¹ straipsnyje įtvirtintas *Actio Pauliana* institutas. Jis buvo numatytas CK skirsnyje, reglamentuojančiame sandorių negaliojimo pagrindus (CK 57¹ str.). Naujajame CK *Actio Pauliana* reguliuojamas atskirame kreditorių interesų gynimo skyriuje. *Actio Pauliana* instituto išskyrimą iš sandorio negaliojimo pagrindų į atskirą skyrių lėmė pagrindinė Pauliano ieškinio instituto paskirtis ir tikslas, t. y. jo kompensacinis pobūdis. Šiuo institutu siekiama ginti kreditorių nuo nesąžiningų skolininko veiksmų, kuriais mažinamas skolininko mokumas ir kartu mažinama kreditoriaus galimybė gauti visišką savo reikalavimo patenkinimą. Kreditorius, reikšdamas Pauliano ieškinį, pirmiausia siekia atkurti pažeistą skolininko mokumą sugrąžinant tai, ką skolininkas nesąžiningai ir be pagrindo perleido kitiems asmenims. Atkūrus pažeistą skolininko mokumą, padidėja kreditoriaus šansas, jog skolininkas visiškai ar bent iš dalies įvykdys savo prievolę.

Actio Pauliana instituto tinkamam taikymui būtina išsiaiškinti šiuos jo ypatumus:

1. Taikant *Actio Pauliana* institutą būtina, kad kreditorius turėtų neabejotiną ir galiojančią reikalavimo teisę skolininkui, t. y. jis taikomas, kai skolininkas nėra įvykdęs visos ar dalies prievolės kreditoriui arba įvykdęs ją netinkamai.

2. Taip pat būtina, jog ginčijamas sandoris pažeistų kreditoriaus teises. CK numato, jog sandoris pažeidžia kreditoriaus teises, jeigu dėl jo skolininkas tampa nemokus arba būdamas nemokus suteikia pirmenybę kitam kreditoriui, arba kitaip pažeidžiamos kreditoriaus teisės. Taigi šios nuostatos taikymas kiekvienu atveju susijęs su konkrečiomis aplinkybėmis.

3. Ginčijamas sandoris gali būti pripažintas negaliojančiu, jei skolininkas jo sudaryti neprivalėjo. Privalėjimas sudaryti sandorį yra vienas iš imperatyvų, apribojančių sutarčių sudarymo laisvę. Tam tikrais atvejais būtinybė sudaryti sandorį gali būti nustatyta įstatymo arba atsirasti iš kitų susitarimų, pavyzdžiui, ikisutartinių susitarimų, viešojo konkurso atvejais ir t. t. Skolininkui gali būti privaloma sudaryti sandorius vykdant teismo sprendimą ar nutartį (*LAT 2001 m. gegužės 5 d. nutartis Nr. 3K-3-1253, Vilniaus apskrities VMĮ v T. Rozovskis, kat. 31.6.1; LAT 2000 m. balandžio 5 d. nutartis Nr. 3K-3-425, V. Babarskis v V. Boguševičius, kat. 42*).

4. Siekiant ginčijamą sandorį pripažinti negaliojančiu būtina nustatyti skolininko nesąžiningumą, t. y. skolininkas žinojo ar turėjo žinoti, kad sudarydamas sandorį pažeidžia kreditoriaus teises. Naujojo CK 6.67 straipsnyje įtvirtina nesąžiningumo prezumpciją ir įvardija atvejus, kai preziumuojamas skolininko nesąžiningumas. Nesąžiningumo prezumpcija – tai konkretūs atvejai, kai skolininko nesąžiningumas sudarius sandorį preziumuojamas. Tada lengviau įrodinėti skolininko nesąžiningumą, kaip būtiną *Actio Pauliana* instituto taikymo sąlygą, nes įrodyti skolininko nesąžiningumą yra būtent kreditoriaus pareiga. Taikant nesąžiningumo prezumpciją, t. y. kreditoriui nurodžius, jog sandoris sudarytas su asmenimis, nurodytais CK 6.67 straipsnyje, įrodinėjimo našta, jog sandoris sudarytas nesiekiant išvengti atsiskaitymo su kreditoriumi, tenka skolininkui.

Pažymėtina, jog CK 6.67 straipsnis numato aštuonis atvejus, kai preziumuojamas kreditoriaus interesus pažeidžiančio sandorio šalių nesąžiningumas. Šiuos atvejus galima išskirti tris grupes: 1) kai trečiasis asmuo tiesiogiai ar netiesiogiai suinteresuotas palaikyti skolininką sudarant sandorį; 2) kai įvykdymo, kurį pagal tą sandorį turėjo atlikti skolininkas, vertė gerokai viršija kitos sandorio šalies pateiktą įvykdymą (aiškiai nenaudingi sandoriai) bei 3) kai sandoris sudarytas dėl skolos, kurios mokėjimo terminas dar nebuvo suėjęs, mokėjimo (privilegijų ir pirmumo teisės teikimas kitam kreditoriui). CK įtvirtintų atvejų, kai šalies nesąžiningumas preziumuojamas, sąrašas yra baigtinis. Todėl jei nėra 6.67 straipsnyje įvardytų atvejų, sandorį sudarę asmenys laikytini sąžiningais ir jų sąžiningumo prezumpciją turi paneigti ginčijantis sandorius kreditorius (*LAT 2002 m. birželio 3 d. nutartis Nr. 3K-3-710, Bankrutuojantis AB „Litimpex bankas“ v UAB „Pajūrio paslaptys“ ir kt., kat. 15.2.1.1.*).

5. Naujajame CK taip pat įtvirtinta, jog ginčijamas atlygintinis dvišalis sandoris gali būti pripažintas negaliojančiu tik tuo atveju, jeigu sandorio kita šalis (tretysis asmuo) buvo nesąžiningas. Neatlygintinis sandoris gali būti pripažintas negaliojančiu nepaisant trečiojo asmens sąžiningumo ar nesąžiningumo. Tuo tarpu 1964 m. CK 57¹ straipsnis nenumatė, kad sandorį pripažinti negaliojančiu galima tik tuomet, kai trečiasis asmuo buvo nesąžiningas. Tokios išvados buvo padarytos kai kuriose išnagrinėtose civilinėse bylose, nurodant, kad galiojusi

CK 57¹ straipsnio norma nedaro išimčių trečiojo asmens, įgijusio tam tikrą turtą pripažinto negaliojančiu sandorio pagrindu, atžvilgiu (*LAT 2001 m. balandžio 4 d. Nr. 415/2001, UAB „Vaitana“ v. D. Bražulienė ir kt.; 2001 m. gegužės 14 d. nutartis Nr. 3K–3–569/2001, V. Kastanauskas v. D. Bražulienė ir kt., kat. 31.6.1*), todėl turtas yra išreikalautinas. Dėl tokios praktikos buvo susidurta su problema, ar CK 57¹ straipsnis neprieštaruoja Konstitucijos 23 straipsniui (nuosavybės neliečiamumo principui) bei 29 straipsniui (lygiateisiškumo principui), t. y. ar ginčijama norma nesuteikia kreditoriui akivaizdžios nepagrįstos privilegijos ir todėl nepažeidžiamos sąžiningų trečiųjų asmenų nuosavybės teisės. Šiuo klausimu 2001 m. vasario 1 d. Mažeikių raj. apylinkės teismas kreipėsi į Konstitucinį Teismą. Šis prašymas svarstytas 2003 m. vasario mėn.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, būtina pažymėti, jog kreditoriaus teisės neturėtų būti suabsoliutinamos, t. y. kreditoriams neturėtų būti suteikiamos privilegijos skolininko ir trečiojo asmens atžvilgiu. Dėl šios priežasties dabar galiojančiame CK ir buvo įtvirtinta imperatyvi nuostata dėl trečiojo asmens nesąžiningumo.

Dažnai kyla klausimas, kaip spręsti teismams bylas, kai naujasis CK jau įsigaliojęs, tačiau ginčijamas sandoris sudarytas dar galiojant 1964 m. CK. Vadovaujantis Civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo 42 straipsnio nuostatomis, teismas, sprendami klausimus dėl sandorio pripažinimo negaliojančiais, turėtų vadovautis naujojo CK nuostatomis, įtvirtinančiomis skolininko nesąžiningumo prezumpciją, taip pat atsižvelgdamas į trečiojo asmens (ginčijamo sandorio šalies) sąžiningumą. Tokios pozicijos laikosi ir LAT (pvz., *LAT 2002 m. vasario 4 d. nutartis Nr. 3K–3–221/2002, V. Andreičiuk v. R. Stundžienė ir kt., 31.6.1*).

Pažymėtina ir tai, jog nustatant ginčijamo sandorio šalių sąžiningumą, sandorio turinys konkrečiu atveju gali skirtis – priklauso nuo to, kokie sandoriai yra sudaromi ir kokiomis aplinkybėmis asmenys veikia. Gana detalieji sąžiningumo nustatymo kriterijai atskleisti, pavyzdžiui, *LAT 2002 m. birželio 19 d. nutartyje Nr. 3K–3–898/2002 A. Safonovas v. T. Safonova ir kt., kat. 31.6.1*:

- a) Kai iškeliamas ginčas dėl sudaryto sandorio negaliojimo dėl galimo kreditoriaus interesų pažeidimo, tai aplinkybė, ar sandorio šalis –, pvz., turto įgijėjas – buvo sąžiningas, nustatoma pagal tai, ar įgijėjas žinojo arba turėjo žinoti, kad sandoris pažeidžia skolininko kreditoriaus teises. Teisiškai reikšminga, ar sutarties šalis turi duomenų (žino), ar privalo žinoti (jam nustatyta pareiga pasidomėti), kad kita sutarties šalis yra skolininkas, t. y. asmuo, turintis kreditorių. Tokie duomenys gali būti gaunami iš pokalbio su turto parduodančiu asmeniu arba jo atstovu, iš registru, iš kitų šaltinių (oficialių ar privačių). Informacija gali būti žiniose apie teismines bylas, sudarytas sutartis, turto areštą, apie antstolio atliekamus vykdymo veiksmus, taip pat kiti duomenys ir šaltiniai, kurie rodytų, kad asmuo gali būti skolingas.
- b) Svarbu įvertinti, ar sudarant sandorį objektyviai nebus pažeistos kreditoriaus teisės. Sudarant kiekvieną sandorį turto įgijėjas yra suinteresuotas neturėti problemų dėl įgyjamo turto, siekia apsisaugoti, kad jis nebūtų išreikalaujamas. Tai reiškia, kad turto įgijėjas taip pat yra suinteresuotas civilinių teisinių santykių stabilumu. Jis pats taip pat privalo tuo pasirūpinti. Protingai elgdamasis jis neturėtų sudaryti sandorio, kai yra duomenų, jog gali ateityje prarasti pagal sutartį gaunamą turtą. Vadinas, jis, elgdamasis apdairiai, prieš sudarydamas sutartį turi pasidomėti, ar patikima kita sandorio šalis, ar ji elgiasi sąžiningai. Iš būsimos sandorio šalies yra pagrįsta reikalauti paaiškinimo ir kitų duomenų, ar ji neturinti skolininkų, kurių interesams gali būti padaryta žala sudarant sandorį. Jeigu asmuo gauna žinių apie galimo kontrahento kreditorių, tai privalo svarstyti, ar įgydamas skolininko turto nepažeis kreditoriaus interesų.
- c) Protingu ir apdairiu, o tai reiškia sąžiningu, gali būti laikomas tas įgijėjas, kuris, naudodamasis jam prieinamomis priemonėmis, pasidomėjo, ar sandorį ketinantis sudaryti asmuo neturi kreditorių ir ar sudarant sandorį nebus pažeisti jų interesai. Tai daroma iš dalies tenkinant jo paties interesus, todėl iš turto įgijėjo pagal sandorį gali būti reikalaujama domėtis kita sandorio šalimi ir jos turtine padėtimi, kiek nor-

maliai reikia sudaryti sandoriui, nepažeidžiant įstatymų. Vadinasi, tai pripažintina jo pareiga.

- d) Turto pagal būsimą sandorį įgijėjui, siekiant nepažeisti galimo kreditoriaus interesų, reikia būti apdairiam ir: 1) protingomis priemonėmis išsiaiškinti, ar būsimoji sandorio šalis yra skolininkas; 2) konkrečioje situacijoje įvertinti, ar sandoriu nebus pažeisti skolininko kreditoriaus interesai.

6. Taikant *Actio Pauliana* institutą būtina turėti galvoje, jog ieškinys dėl sandorio pripažinimo negaliojančiu gali būti pareiškiamas per vienerių metų ieškinio senaties terminą. Šis terminas pradedamas skaičiuoti nuo tos dienos, kai kreditorius sužinojo arba turėjo sužinoti apie jo teises pažeidžiantį sandorį.

7. Pagal CK 6.66 straipsnio 4 dalį (senojo CK 57¹ str. 3 d.), pagal kreditoriaus ieškinį skolininko sudarytą sandorį pripažinus negaliojančiu, išieškojimas pagal kreditoriaus reikalavimą yra nukreipiamas į perduotą pagal tą sandorį turtą ar jo vertę tiek, kiek būtina kreditoriaus reikalavimams patenkinti. Tokią nuostatą lemia *Actio Pauliana* kompensacinis pobūdis. Skirtingai nei kitais sandorių pripažinimo negaliojančiais atvejais, sandorio pripažinimas negaliojančiu nėra pagrindinis ieškinio tikslas. Sandorio pripažinimas negaliojančiu yra tik priemonė atkurti skolininko pažeistą mokumą ir sugrąžinti skolininką į ankstesnę turtinę padėtį (*LAT 2001 m. vasario 21 d. nutartis Nr. 3K-3-201/2001, AB „Turto bankas“ v. AB „Rimeda“ ir kt., kat. 31.6.1*).

Tam tikrų ypatumų *Actio Pauliana* instituto taikymas turi įmonių bankroto bylose. Dėl *Actio Pauliana* instituto taikymo bankroto bylose savo poziciją yra išsakęs ir LAT (*LAT 2001 m. vasario 21 d. nutartis Nr. 3K-3-201, AB „Turto bankas“ v. BAB „Rimeda“, kat. 15.2.1.1.*).

Būtina atkreipti dėmesį, jog įmonė, kuriai iškelta bankroto byla, įgyja specialų teisinį statusą. Pažymėtina, jog Įmonių bankroto įstatymo nuostatos neužkerta kelio bankrutuojančios įmonės kreditoriams ginti savo teises, todėl be kreditorinių reikalavimų įmonei, dėl kurių kreditorius per nustatytą laikotarpį turi teisę kreiptis į teismą, nagrinėjančią bankroto bylą, kreditorius turi teisę ginti savo teises ir kitomis tiek Įmonių bankroto įstatyme numatytomis, tiek nenumatytomis, bet šiam įstatymui neprieštaraujančiomis priemonėmis. Todėl kreditorius, manydamas, jog bankrutuojančios įmonės sandoris, sudarytas tiek iki bankroto bylos iškėlimo, tiek ir iškėlus bankroto bylą, pažeidžia jo teises, turi teisę tą sandorį ginčyti CK 6.66 straipsnio pagrindu. Uždraudimas bankrutuojančios įmonės kreditoriui pasinaudoti Pauliano ieškinio institutu ne tik neatitiktų šio instituto esmės ir paskirties, bet ir pažeistų kreditorių interesus, nes sumažėtų jų teisių ir teisėtų interesų gynimo galimybės.

Pažymėtina, jog pagal Įmonių bankroto įstatymo nuostatą, įpareigojančių administratorių patikrinti bankrutuojančios įmonės sandorius, sudarytus per penkerių metų laikotarpį iki bankroto bylos iškėlimo, ir pareikšti ieškinius dėl sandorių, priešingų įmonės tikslams ir (arba) galėjusių turėti įtakos tam, kad įmonė negali atsiskaityti su kreditoriais, pripažinimo negaliojančiais, prasmę, *Actio Pauliana* taikymo galimybė suteikiama ir bankrutuojančios įmonės administratoriui.

Atkreiptinas dėmesys, kad tais atvejais, kai skolininkui yra iškelta bankroto byla, *Actio Pauliana* instituto taikymas pasižymi tam tikra specifika. Išskėlus bankroto bylą, įmonės kreditorių reikalavimai tenkinami Įmonių bankroto įstatymo nustatyta tvarka. Todėl CK 6.66 straipsnis turi būti aiškinamas ir taikomas sistemiskai kartu su Įmonių bankroto įstatymo normomis, reglamentuojančiomis kreditorių reikalavimų patenkinimo tvarką. Tai reiškia, kad pripažinus bankrutuojančios įmonės sudarytą sandorį negaliojančiu CK 6.66 straipsnio pagrindu, negali būti taikoma šio straipsnio 4 dalis. Tokiais atvejais skolininko nepagrįstai perleistas turtas ar jo vertė turi būti išieškoma ne tiesiogiai Pauliano ieškinį pareiškusio kreditoriaus naudai, o turi būti grąžinama į bankrutuojančios įmonės turto masę ir naudojama atsiskaityti su visais kreditoriais, o ne tik su ieškovu pagal Pauliano ieškinį. Taigi skolininkui bankrutavus, turtas ar jo vertė, išreikalauti taikant restituciją, turi būti naudojama atsiskaityti su kreditoriais Įmonių bankroto įstatymo nustatyta tvarka.

Netiesioginis ieškinys

Netiesioginio ieškinio institutas pirmą kartą įtvirtintas naujajame CK (6.68 str.).

Aiškinant ir taikant netiesioginio ieškinio institutą, būtina atsižvelgti į šio instituto esmę ir tikslą. Pagrindinė šio instituto paskirtis – apsaugoti kreditorių nuo nesąžiningo skolininko veiksmų tais atvejais, kai skolininkas nesuinteresuotas savo teisės realizavimu dėl to, kad kreditorius į jį nukreips išieškojimą ar dėl kitų priežasčių.

CK 6.68 straipsnyje nurodyta, jog kreditorius, turintis neabejotiną ir vykdytiną reikalavimo teisę skolininkui, turi teisę priverstinai įgyvendinti skolininko teises pareikšdamas ieškinį skolininko vardu, jeigu skolininkas pats šių teisių neįgyvendina arba atsisako tai daryti ir dėl to pažeidžia kreditoriaus interesus.

Netiesioginio ieškinio instituto taikymas pasižymi tam tikra specifika. Tam, kad kreditoriaus ieškinyje būtų tenkintinas, reikia įrodyti šias aplinkybes:

- a) Kreditoriaus neabejotiną ir vykdytiną reikalavimo teisę, t. y. prievolė turi būti galiojanti, iki ieškinio pareiškimo turi būti suėjęs prievolių įvykdymo terminas, neturi būti suėjęs prievolės naikinamasis terminas, taip pat kad prievolė nebūtų pasibaigusi kitais prievolių pasibaigimo pagrindais.
- b) Skolininkas neįgyvendina savo teisių arba atsisako tai daryti. Skolininko neveikimas gali pasireikšti įvairiai: tai gali būti delsimas, iniciatyvos trūkumas įgyvendinant savo teises, piktybiškas vengimas įgyvendinti savo teises, netinkamų priemonių savo teisėms įgyvendinti taikymas ir parinkimas. Kreditoriui pareikšti ieškinį užtenka fakto, jog skolininko teisės nėra įgyvendinamos, o kokiu laipsniu turėtų pasireikšti skolininko neveikimas, priklauso nuo konkrečių aplinkybių bei nuo to, ar dėl to pažeidžiami kreditoriaus interesus. Tačiau kreditorius neturi teisės reikalauti įgyvendinti tas skolininko teises, kurios išimtinai susijusios su skolininko asmeniu.
- c) Skolininko neveikimas pažeidžia kreditoriaus interesus, t. y. kreditoriui būtina apsaugoti savo teises (skolininkas tapo nemokus, jam iškelta bankroto byla ir kitais ypatingais atvejais). Sąrašas atvejų, kai kreditoriui būtina apsaugoti savo interesus, nėra baigtinis.

Pažymėtina, jog taikant netiesioginio ieškinio institutą, kiekvienu atveju būtina ypač atidžiai įvertinti visas aplinkybes, nes tinkamai neįvertinus aplinkybių, gali būti pažeidžiamas dispozityvumo principas, t. y. atimama iš skolininko galimybė laisvai naudotis savo teisėmis.

Netiesioginio ieškinio instituto pobūdis lemia tai, jog, patenkinus netiesioginį ieškinį, išreikalautas turtas, skirtingai nei taikant Pauliana institutą, įskaitomas į skolininko turtą ir naudojamas visų skolininko kreditorių reikalavimams tenkinti.

Taikant netiesioginio ieškinio institutą, susiduriama su viena pagrindinių jo problemų – dėl tinkamos ieškovo bei kreditoriaus procesinės padėties, t. y. kas laikytinas ieškovu pareiškus teisme netiesioginį ieškinį – kreditorius ar skolininkas, nes savo esme netiesioginiu ieškiniu kreditorius įgyvendina skolininkui priklausančias teises, t. y. veikia skolininko vardu. Vienareikšmiško atsakymo į šį klausimą teisės teorijoje nėra. O teisminė praktika taikant minėtą institutą nėra gausi.

Civilinio proceso teisės moksle ieškovo klausimu yra kelios teorijos, t. y. ieškovu laikoma materialinio teisinio santykio, iš kurio kilęs ginčas, šalis; arba ieškovu laikomas asmuo, kuris kreipėsi į teismą savo vardu, nepriklausomai nuo to, ar jis yra ginčijamo materialinio teisinio santykio šalis. Pagal galiojantį CPK ieškovu laikytina materialinio teisinio santykio šalis, kuri esant pažeistiems jos materialiniams interesams kreipiasi į teismą dėl teisminės gynybos. Į teismą taip pat gali kreiptis ieškovo atstovas ir CPK 55 straipsnyje nurodyti asmenys, gindami viešą interesą, kurie nelaikomi ieškovais (pagal naują CPK ir šie asmenys bus laikomi ieškovais – CPK 41 str.).

Atsakant į klausimą, kas yra ieškovas byloje, kai reiškiamas netiesioginis ieškinyje, paminėtina Lietuvos apeliacinio teismo 2001 m. lapkričio 22 d. nutartis byloje Nr. 2–427/2001 V. *Vaitelavičiūtė v. UAB „Skuodo riešutas“ it kt.* dėl akcijų pasirašymo sutarčių pripažinimo negaliojančiomis, akcijų pripažinimo negaliojančiomis bei įstatinio kapitalo sumažinimo.

Šioje byloje kolegija, atmesdama V. Vaitelavičiūtės atskirąjį skundą, nurodė, jog jos, kaip bankrutuojančio Skuodo vartotojų kooperatyvo kreditorės, procesinė padėtis panaši į CPK 55 straipsnio nurodytų asmenų, kurie pagal galiojančias proceso teisės normas nėra

laikomi ieškovais. Teismas nurodė šiuos argumentus, kodėl kreditorius neturėtų būti laikomas ieškovu byloje:

- a) Pagal galiojančias civilinio proceso teisės normas ieškovu laikytina materialinio teisinio santykio šalis, kuri esant pažeistiems jos materialiniams interesams kreipiasi į teismą dėl teisminės gynybos. CPK 5 straipsnyje nurodoma, kad civilinė byla gali būti iškelta pagal asmens ar jo atstovo pareiškimą, kad būtų apginta jo teisė, arba pagal įstatymų numatytais atvejais CPK 55 straipsnyje nurodytų asmenų pareiškimą, siekiant apginti viešąjį interesą.
- b) Iš netiesioginio ieškinio esmės aišku, kad kreditorius nėra ginčijamo materialinio santykio dalyvis; ieškinio patenkinimas tiesioginių materialinių padarinių jam nesukelia, todėl kreditorius netiesioginio ieškinio atveju ieškovu negali būti laikomas.
- c) Kreditorius, pareikšdamas ieškinį, įgyvendina skolininkui priklausančias teises, t. y. veikia skolininko vardu. Tokiu būdu kreditorius atlieka procesinius veiksmus, kuriuos turėtų atlikti pats skolininkas, bet dėl kažkokių priežasčių jų neatlieka, t. y. pateikia pareiškimą dėl ieškinio, teikia įrodymus, apskundžia sprendimus ar nutartis ir pan. Dėl šių priežasčių netiesioginio ieškinio atveju kreditoriaus procesinė padėtis yra panaši į asmenų, kurie dalyvauja procese CPK 55 straipsnyje nustatyta tvarka, kad būtų apgintos asmenų teisės bei įstatymų saugomi interesai.

Kadangi kreditoriaus procesinės padėties netiesioginio ieškinio atveju galiojantis CPK nereglamentuoja, kolegija sprendė, kad jis pagal savo teisinę padėtį procese yra artimesnis CPK 55 straipsnyje numatytiems asmenims nei ieškovui, todėl jo atžvilgiu taikytinos tos pačios teisės normos, kaip ir CPK 55 straipsnyje nurodytiems asmenims.

Tačiau šiuo atveju kyla problema, nes, skolininkui pačiam pareiškus ieškinį ir tuoj pat jo atsisakius, kreditorius, jei ieškovu pripažintume skolininką, prarastų galimybę pareikšti netiesioginį ieškinį, nes ieškiniai būtų tapatūs, ir teismas turėtų atsisakyti priimti ieškinį jau pradinėje kreipimosi į teismą stadijoje, neįvertinęs galimo skolininko nesąžiningumo. O tai kelia grėsmę pačiam netiesioginio ieškinio instituto egzistavimui, nes tokia spraga gali pasinaudoti nesąžiningas skolininkas.

Pažymėtina ir tai, kad CPK 55 straipsnyje išvardyti asmenys byloje turi išimtinai tik procesinį teisinį suinteresuotumą bylos baigtimi, o kreditoriaus, pareiškusio netiesioginį ieškinį, suinteresuotumas bylos baigtimi ne tik procesinis, bet ir materialinis, kadangi jis pirmiausia siekia, kad tokiu, nors ir netiesioginiu būdu, būtų įmanomas jo paties reikalavimo patenkinimas. Pažymėtina ir tai, jog asmenų pagal CPK 55 straipsnį besikreipiančių į teismą ieškinio dalykas – viešojo intereso gynyba, o netiesioginio ieškinio atveju – kreditoriaus reikalavimas grąžinti skolininką į pirminę padėtį.

Sulaikymo teisė

Naujojo CK 6.69 straipsnis numato, jog kreditorius, kaip vienu iš savo teisių gynimo būdu, turi teisę pasinaudoti daikto sulaikymo teise tol, kol skolininkas įvykdo prievolę. Tai nėra naujas institutas civilinėje teisėje, nes kreditoriaus teisė sulaikyti daiktą buvo numatyta 1964 m. CK specialiuose atskirų sutarčių rūšių ypatumus reglamentavusiuose straipsniuose (pvz., CK 421 str. 2 d. – komisionieriaus teisė padengti savo reikalavimą į komitentą ir kt.), bet atskirai kaip savarankiškas institutas Lietuvos įstatymuose formuluojamas pirmą kartą.

Teisinėje literatūroje sulaikymo teisė suprantama ir kaip viena iš prievolių įvykdymą užtikrinančių priemonių, ir kaip daiktinė teisė (*plačiau apie sulaikymo teisę, kaip prievolių įvykdymo užtikrinimo priemonę, yra parašiusi LTU doktorantė A. Dambrauskaitė, LTU teminių straipsnių rinkinys, „Prievolių įvykdymo užtikrinimo teisinės problemos“, 2001. P. 58–68*).

Sulaikymo teisės realizavimo tvarką nustato daiktinės teisės normos (IV knygos XIII skyriaus nuostatos). Tačiau ši kreditoriaus teisė neatsiejama su skolininko prievole kreditoriui, nes sulaikymo teise kreditorius gali pasinaudoti tik, jei skolininkas nevykdo prievolės kreditoriui ir tik jei suėjęs reikalavimo įvykdymo terminas.

Taikant sulaikymo teisės institutą, kyla keletas su tuo susijusių klausimų: dėl sulaikymo teisės objekto, dėl kreditoriaus reikalavimo teisės pobūdžio, taip pat dėl sulaikymo teisės instituto taikymo ribų.

Analizuojant sulaikymo teisės, kaip kreditoriaus interesų gynimo būdo, realizavimo ribas, pažymėtina, jog daikto sulaikymo teisė laikoma savigynos teise, todėl, atsižvelgiant į siekimą užkirsti kelią galimiems piktnaudžiavimo šia teise atvejams, taikyti minėtą institutą reikia atsižvelgiant į CK nuostatas, reglamentuojančias savigynos taikymo galimybes ir apribojimus, t. y. sistemaiškai taikytinas su CK 1.139 straipsniu (taikant sulaikymo teisę būtina gerbti žmogaus teises ir laisves, taikyti sulaikymo teisę protingai, laikantis sąžiningumo principo ir pan.).

CK nekonkretizuoja objektų, galinčių būti sulaikytais, sąrašo. Tačiau vadovaujantis CK sisteminė analize sulaikymo teisės objektu gali būti ne tik daiktai siaurąja prasme, bet ir pinigai, vertybiniai popieriai ir kitas turtas, t. y. bet kurie daiktinės teisės objektai. Dėl daiktinės teisės objektų teisės teorijoje taip pat nesutariama ir diskutuojama, ar tai tik daiktai, išreikšti materialia forma, ar kartu ir kitas turtas.

Pažymėtina, kad greta bendrų normų, numatytų savarankiškame institute, CK yra ir specialių straipsnių, numatančių civilinių teisių santykių dalyvių teisę sulaikyti pas juos esančius skolininko daiktus. CK 2.161 straipsnis numato, jog prekybos agentas turi teisę sulaikyti turimus atstovaujamojo daiktus ir teises į tuos daiktus patvirtinančius dokumentus tol, kol atstovaujamas su juo atsiskaitys. Pagal CK 4.238 straipsnį, jeigu su administratoriumi laiku neatsiskaitoma, jis turi teisę iš naudos gavėjui gražintinų lėšų pasilikti sau sumą, kaip užmokestį už atliktas administravimo paslaugas, arba, kol bus su juo atsiskaityta, turi teisę sulaikyti turtą. Pagal CK 6.758 straipsnį, jeigu įgaliotinis veikia kaip įgaliotojo komercinis atstovas, jis turi teisę sulaikyti privalomus perduoti įgaliotojui daiktus, kol įgaliotojas su juo visiškai atsiskaitys. Komisionierius turi teisę sulaikyti turimus daiktus, kuriuos jis privalo perduoti komitentui ar jo nurodytam asmeniui, jeigu komitentą nevykdo savo prievolių komisionieriui. Vežėjas turi teisę sulaikyti jam perduotus krovinius ir bagažą, kol nebus sumokėtas jam priklausantis vežimo užmokestis ir kitos sumos, jeigu įstatymas ar vežimo sutartis nenustato ko kita (CK 6.813 str.). Viešbutis turi teisę sulaikyti apsigyvenusio jame asmens daiktus tol, kol asmuo įvykdys savo prievolės viešbučiui, susijusias su atlyginimu už viešbučio suteiktas paslaugas (CK 6.865 str.). Pagal CK 6.656 straipsnį, jeigu užsakovas nevykdo savo įsipareigojimo sumokėti rangos sutartyje nustatytą atlyginimą arba kitokią sutarties šalių sutartą sumą, rangovas turi teisę išieškoti jam pagal sutartį priklausančias sumas už atliktą darbą iš užsakovui priklausančių įrenginių, likusių medžiagų ir kito užsakovui priklausančio turto, kol užsakovas visiškai su juo neatsiskaitys, arba gali sulaikyti darbų rezultatą tol, kol užsakovas tinkamai neįvykdys savo prievolės.

Be to, yra specialių normų, ribojančių prievolės šalių sulaikymo teisę, kaip, pavyzdžiui, panaudos gavėjo teisę sulaikyti daiktą tik jei prievolė pasireiškia daiktui išsaugoti būtinų ir neatidėliotinų išlaidų kompensavimui (CK 6.640 str.). Diskutuotina, ar, pasaugos sutarčiai esant neatlygintinei, pasaugos gavėjas turi teisę sulaikyti daiktą net ir nekompensavus jam išlaidų, susijusių su daikto saugojimu (*LAT 2002 m. lapkričio 12 d. nutartis Nr. 3K-3-1242/2002, S. Krivicko firma „Fasma“ v. ŽŪB „Aukštelkai“, kat. 56.3*).

Pažymėtina, kad specialios nuostatos dėl sulaikymo teisės, įvardytos atskiras sutarčių rūšis reglamentuojančiuose nuostatose, nereiškia, jog daikto sulaikymo teise negalima pasinaudoti kitokių prievolių šalims. Būtent CK 6.69 straipsnis suteikia kreditoriui teisę pasinaudoti daikto sulaikymo teise ne tik specialiais įstatyme numatytais, bet ir kitais atvejais.

Taikant CK 6.69 straipsnį svarbu atkreipti dėmesį ir į tai, jog CK nedetalizuoja, kokius reikalavimus turėdamas kreditorius gali pasinaudoti sulaikymo teise, t. y. CK nėra apribojimų ar nuorodų į reikalavimo teisės ryšį su sulaikytuoju daiktu. Todėl būtų galima daryti išvadą, jog Lietuvoje daikto sulaikymo taikymo sfera yra labai plati, nors, pavyzdžiui, Rusijos CK galioja bendra taisyklė, jog sulaikymo teisę turi tik kreditoriai, kurių reikalavimo teisė susijusi su apmokėjimu už daiktą arba su išlaidų (nuostolių), susijusių su daiktu, atlyginimu.

Taikant daikto sulaikymo teisės institutą reglamentuojančias normas, gali kilti kai kurių kodekso normų aiškinimo ir jų tarpusavio suderinamumo problemų. Viena iš jų CK 4.230

straipsnyje įtvirtinta nuostata, jog daikto sulaikymo teisė nedaloma, todėl valdytojas gali sulaikyti visą valdomą daiktą, kol bus visiškai patenkintas jo reikalavimas. Ar ši nuostata reiškia, jog net ir tuo atveju, jeigu pats daiktinės teisės objektas yra dalus ir kreditoriaus reikalavimui patenkinti užtenka jo dalies, kreditorius neturės teisės sulaikyti tik dalies objekto? O gal ši nuostata tik suteikia kreditoriui teisę nepriklausomai nuo jo reikalavimo sumos sulaikyti visą skolininko turtą, nors jo vertė ir būtų didesnė už reikalavimo teisę? Manytume, jog pastaroji išvada priimtinesnė.

Įgyvendinant daikto sulaikymo teisę, būtina žinoti, jog šios teisės įgyvendinimas nėra absoliutus. CK 4.229 straipsnis numato, jog daiktą sulaikyti gali tik daikto teisėtas valdytojas, turintis reikalavimo teisę į daikto savininką. Kai valdytojas praranda valdymo teisę, išskyrus atvejus, kai daikto savininkui (skolininkui) sutikus daiktas išnuomojamas arba įkeičiamas kitiems asmenims, daikto sulaikymo teisė baigiasi.

Be to, atkreiptinas dėmesys, jog daikto sulaikymo teisė yra paprastai tik priemonė kreditoriui „paskatinti“ („priversti“) skolininką patenkinti jo reikalavimą, nes kreditorius iš esmės negali sulaikyti daikto parduoti ir išsieškoti iš jo skolą. Toks kreditoriaus teisių apribojimas susijęs su kitų skolininkų kreditorių reikalavimo teisių įgyvendinimu.

Daikto sulaikymo teisę turintis asmuo gali pasilikti tik sulaikyto daikto duodamus vaisius ir tuo patenkinti savo reikalavimus pirmiau už kitus kreditorius. Sulaikyto daikto sulaikymo teisę turintis asmuo negali išnuomoti, įkeisti, kitaip daikto suvaržyti ar naudoti pagal tikslinę paskirtį, išskyrus tokį naudojimą, kuris būtinas daiktui išsaugoti, jeigu įstatymas nenustato ar daiktą sulaikęs asmuo ir daikto savininkas nesusitarė kitaip.

Išvados

Apibendrinant, reikia pažymėti, jog kreditorių interesų gynimo būdai yra imperatyvaus pobūdžio, susiję su dispozityvinio ir sutarčių laisvės principų ribojimu, todėl šio institute supratimas ir teisingas bei tinkamas įgyvendinimas būtinas teisinių santykių šalių interesų puošausvyrai užtikrinti. Lemiamas vaidmuo dėl daugumos vertinamųjų nuostatų šiame institute pobūdžio teks teisės teoretikams ir teismams, kurie turėtų padėti išaiškinti aktualius klausimus, kylančius civilinių teisinių santykių dalyviams naudojantis įstatymų suteiktomis teisėmis.

LITERATŪRA

1. **Braginskij M. I., Vitrenskij V. V.** Dogovornoje pravo. Kniga pervaja. – Moskva, 2000.
2. **Mikelėnas V.** I dalis. Antrasis, pataisytas ir papildytas leidimas.– Vilnius: Justitia, 1997.
3. **Dambrauskaitė A.** Teminių straipsnių rinkinys „Prievolių įvykdymo užtikrinimo teisinės problemos“. LTU Leidybos centras: Vilnius, 2001.
4. **Civilinio kodekso** papildymo 57 (1) ir 57 (2) str. bei 318 ir 472 (1) str. pakeitimo 1997 m. birželio 19 d. įstatymo projekto aiškinamasis raštas.
5. **Lietuvos** civilinis kodeksas.1964.
6. **Lietuvos Respublikos** civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000 m. rugsėjo 6 d. Nr. 74.
7. **Mažeikių** rajono apylinkės teismo c.b. Nr. 2–316–04/2001.
8. **Lietuvos** apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus c.b. Nr. 2–427/2001.
9. **Lietuvos** Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus c.b. Nr. 3K–3–425/2000.
10. **Lietuvos** Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus c.b. Nr. 3K–3–201/2001.
11. **Lietuvos** Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus c.b. Nr. 3K–3–201/2001.
12. **Lietuvos** Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus c.b. Nr. 3K–3–1253/2001.
13. **Lietuvos** Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus c.b. Nr. 3K–3–415/2001.
14. **Lietuvos** Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus c.b. Nr. 3K–3–569/2001.
15. **Lietuvos** Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus c.b. Nr. Nr.3K–3–710/2002.
16. **Lietuvos** Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus c.b. Nr. 3K–3–221/2002.
17. **Lietuvos** Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus c.b. Nr. 3K–3–898/2002.
18. **Lietuvos** Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus c.b. Nr. 3K–3–1242/2002.

The Institute of Special Defences of Creditor's Rights in Contractual Relationships

Assoc. Prof. Dr. Dangutė Ambrasienė

Solveiga Cirtautienė

Law University of Lithuania

SUMMARY

The institute of special defences of creditor's rights in contractual relationships is of great significance in the civil law today. Therefore accurate interpretation and application of the relevant provisions of the new Civil Code is of great importance. The article presents an analysis of theoretical and practical aspects of actio Pauliana, oblique action and right of suspension as well as the existing court practice in respect of these institutes. Due to the fact that the institute of defences of creditor's rights has been in essence enforced in the Civil Code of the Republic of Lithuania for the first time, an attempt has been made to present the main problems of implementation of those institutes and submit with reasonable suggestions to solve them.